

Dženeta Kadić

JU "Mješovita srednja škola" Sanski Most

UDK 070.44:37](497.6)"1907/1941"
374:070](497.6)"1907/1941"

Primljeno: 2. 9. 2019.

Prihvaćeno: 6. 2. 2020.

Pregledni članak

DOPRINOS ČASOPISA GAJRET ODGOJNO-OBRAZOVNOJ PRAKSI U BOSNI I HERCEGOVINI

Sažetak

Muslimansko kulturno-prosvjetno društvo "Gajret" osnovano je 1903. u Sarajevu. Prvotni cilj Društva bilo je pružanje pomoći đacima muslimanima. Poslije su se aktivnosti Društva proširile te su se osnivale knjižnice i čitaonice, organizirali tečajevi opismenjavanja, popularna predavanja, osnivali đачki domovi i menze. Sve te aktivnosti imale su za cilj unapređivanje kulturnoga i prosvjetnoga položaja muslimanskoga stanovništva. Još jedna važna aktivnost Društva bila je i pokretanje glasila, odnosno časopisa istoga imena, "Gajret". Preko toga glasila Društvo je upućivalo i poučavalo čitatelje o svemu onome što im je bilo potrebno za opstanak i napredak, a odvrćalo ih od svega što bi im bilo na štetu. Tako je Društvo u listu među ostalim donosilo i različite savjete kako odgajati djecu, kako se brinuti za obitelj, koje lijekove koristiti u slučaju različitih bolesti i dr. Ovaj će rad posebnu pozornost usmjeriti na odgojno-obrazovne sadržaje toga časopisa koji je izlazio od 1907. pa sve do početka Drugoga svjetskog rata.

Ključne riječi: *Gajret (časopis)*

*odgoj i obrazovanje, opismenjavanje, muslimani, učenici,
emancipacija žena, Bosna i Hercegovina, 1907. – 1941.*

1. Uvod

Stanovništvo Bosne i Hercegovine u razdoblju pred dolazak Austro-Ugarske uglavnom se bavilo zemljoradnjom. Obitelj je u tom periodu bila proizvođačka jedinica sa strogom i jasnom podjelom rada. Hijerarhija obitelji zasnivala se na biološkim kriterijima spola i starosti, s time da su se žene i djeca nalazili u podređenom položaju. Zadatak žena bio je održavanje domaćinstva te odgoj djece. Stoga je smatrano da,

osim vjerske obuke, ženama obrazovanje i nije potrebno. Uviđajući potrebu za bržim napretkom i poboljšanjem stanja u kojem se prosvjeta našla, i samo stanovništvo Bosne i Hercegovine odlučilo je preuzeti inicijativu te započinje s osnivanjem kulturno-prosvjetnih društava. Tako je prosvjetna aktivnost domaćega stanovništva počela nicati iz naroda, inicijativom pojedinaca i grupa, i u oblicima koje je dopuštala austrougarska vlast. Počelo je s pjevačkim društvima i čitaonicama, a poslije se prešlo na osnivanje kulturno-prosvjetnih, humanitarnih i sportskih društava. Posebnu važnost u toj oblasti djelovanja imala su nacionalna društva s kulturno-prosvjetnim i humanitarnim ciljevima: srpska "Prosvjeta" (1902.), muslimanski "Gajret" (1903.) i hrvatski "Napredak" (1904.). Osnovni cilj kulturno-prosvjetnih društava bio je prosvjećivanje naroda (Imamović, 1998).

Austro-Ugarska je u Bosni i Hercegovini zatekla konfesionalne, odnosno vjerske škole koje su postojale za vrijeme vladavine Osmanskoga Carstva na ovim prostorima, s jako malim brojem učenika. Stoga nova vlast započinje provoditi velike promjene, osnivajući državne osnovne škole, učiteljske škole i druge vrste srednjih škola kojih do tada u Bosni i Hercegovini nije bilo. Kako je 97 % stanovništva bilo nepismeno, moralo se najprije poraditi na opismenjavanju odraslih da bi razumjeli važnost obrazovanja te ih poticati da nastave promovirati važnost školstva. Tako su se i kulturna društva u neku ruku našla na usluzi novoj vlasti u samim počecima uvođenja obveznoga školstva.

Sva su kulturno-prosvjetna društva izdavala svoje mjesečne publikacije i godišnje kalendare, potičući istovremeno objavljivanje knjiga, udžbenika te studija iz raznih područja. Na stranicama tih publikacija bilo je i tekstova pedagoške tematike. To je i razumljivo jer su se oko glasila tih društava okupljali i u njima surađivali mnogi istaknuti intelektualci i javni radnici toga vremena, posebice učitelji. Tekstovi su nudili praktične pouke, posebice o narodnom zdravlju, zakonodavstvu i sl. Tu su bili i zapaženi tekstovi iz književnosti, kao i prilozi iz povijesti, napisi iz ekonomije i privrede te osobito članci i rasprave o važnijim datumima, ličnostima i događajima iz nacionalne povijesti ili povijesti uopće. Najčešće pedagoške teme odnosile su se na narodno prosvjećivanje, organiziranje analfabetskih tečajeva, otvaranje knjižnica i čitaonica i sl. No bilo je i napisa u kojima su se uistinu detaljnije obrađivala i pojedina pedagoška pitanja na stručan način. Pokretanjem edicija nacionalnih kulturno-prosvjetnih društva u Bosni i Hercegovini otvaraju se i nove mogućnosti pedagoškim radnicima da na drugačiji način doprinesu unapređenju odgojno-obrazovne prakse (Imamović, 1998).

List *Gajret* izlazio je od 1907., kada je osnovan, do 1941. godine. Pauze u izdavanju bile su u godinama oko Prvoga svjetskog rata (od 1914. do 1921.) te tijekom 1923. godine. Urednici *Gajreta* bili su: Edhem Mulabdić, Mustaj-beg Halilbašić, Osman Đikić, dr. Murat Sarić, Avdo Sumbul, zatim Šukrija Kurtović, Abdurezak Hifzi Bjelevac, Hamza Humo te naposljetku Hamid Kukić, koji je ujedno obnašao funkciju tajnika Društva (Bećović, 2007).

Gajret je povremeno mijenjao koncepciju, format ili nakladu, a uređivačka politika bila je lišena političko-nacionalne isključivosti, ostavljajući mogućnost uključivanja većega broja stvaralaca. Književni prilozi najčešće su se odnosili na djela turske, ali i francuske, njemačke, engleske, ruske i japanske književnosti. Početkom

tridesetih godina časopis na svojim stranicama donosi izvještaje o održanim zabavama i drugim aktivnostima u mjestima gdje je djelovalo društvo “Gajret”. To je povećalo zainteresiranost šire javnosti za taj list. Uredništvo je nastojalo objavljivati što više tekstova zabavnoga, vjerskoga i povijesnoga karaktera da bi se povećao broj pretplatnika (Bećović, 2007). Svrha izdavanja *Gajreta* bila je približavanje novih znanja i informacija čitateljima. Preko svojega glasila društvo “Gajret” poučavalo je čitatelje o svemu što im je bilo potrebno za poboljšanje životnih uvjeta, a odvrćalo ih od svega što bi im bilo na štetu. Tako je pomoću svojega lista poticalo narod na osnivanje čitaonica, knjižnica, analfabetskih tečajeva, na davanje djece u škole i zanate, poučavalo majke o odgoju djece, a mladež kako će biti valjani i plemeniti sinovi. Poticali su i seljaci na osnivanje zemljoradničkih zadruga. Ukratko, Društvo je nastojalo, koliko je to bilo moguće, podići i unaprijediti položaj u kojem se nalazilo muslimansko stanovništvo Bosne i Hercegovine (Uredništvo, 1912, 82-84).

Gotovo svaka aktivnost Društva prezentirana je i opisivana u *Gajretu*, koji je izlazio jednom, a nakratko i dva puta mjesečno. Budući da se radilo o listu prosvjetno-kulturnoga društva, u gotovo svakom broju obrađivale su se i pedagoške teme, a pisalo se i o raznim problemima odgoja i obrazovanja toga doba, osobito nakon Prvoga svjetskog rata. U časopisu su objavljivani tekstovi mnogih tada poznatih i cijenjenih kulturnih i prosvjetnih radnika, ali i liječnika, a prevedeni su i objavljivani i radovi stranih autora.

U *Gajretu* su razmatrane zaista raznovrsne teme i pitanja odgoja i obrazovanja. Ti prilozi nisu objavljivani u okviru neke stalne rubrike nego samostalno, a u rijetkim se slučajevima uz naziv članka dodavalo “Uzgojna crtica”. Autori tih članaka bili su učitelji, među kojima je bio i istaknuti učitelj Hamdija Mulić (Uredništvo, 1912, 15-22). Veliki broj autora bavio se opisivanjem tadašnjega stanja odgojno-obrazovne prakse, ali i pitanjima obiteljskoga i zdravstvenoga odgoja. Posebno zanimljiva tema bilo je obrazovanje žena.

2. Odgojno-obrazovna praksa i suzbijanje nepismenosti

Tekstovi koji govore o odgojno-obrazovnoj praksi oslikavaju poražavajuću sliku odgojno-obrazovnih ustanova, počevši od materijalnih uvjeta, loše organizacije, nedostatka učiteljskoga i nastavničkoga kadra, nepostojanja nastavnih planova i programa, do opće nezainteresiranosti stanovništva da šalje djecu u školu. Veliki problem bio je i golem postotak nepismenoga stanovništva, o čemu se u *Gajretu* često pisalo. Statistički podaci prikazani u njegovim tekstovima svjedoče da je prije dolaska Austro-Ugarske u Bosni i Hercegovini samo 3 % stanovništva znalo čitati i pisati latinicu i ćirilicu. Te vještine bile su privilegij maloga broja domaćih ljudi i većine doseljenika. U vrijeme vladavine Austro-Ugarske na ovim prostorima znatnije se napredovalo u rješavanju toga gorućeg problema. Zabilježeno je da je u Bosni i Hercegovini 1910. čitati i pisati (latinicu i ćirilicu) znalo tek 177 168 osoba ili 11,95 % ukupnoga stanovništva starijega od sedam godina, a još su 3082 osobe znale samo čitati. Nepismenih je te godine bilo 87,84 %. Nepismenost nije vladala samo na selu nego i u gradovima. Broj nepismenih

bio je osobito visok u muslimanskom stanovništvu zbog toga što se u tradicionalnom sibirjan-mektebu nije učilo latinično ni ćirilčno pismo nego samo arabica (Imamović, 1998).

Godine 1910. stopa nepismenih bila je 95 % u muslimanskom stanovništvu, 77 % u katoličkom, a 90 % u pravoslavnom stanovništvu. Znakovito je da je u stanovništvu svih vjeroispovijesti bio veći postotak pismenih muškaraca nego žena. Međutim, najveća nepismenost vladala je kod žena muslimanske vjeroispovijesti. U nekim kotarevima, npr. kladanjskom, kotorvaroškom, glamočkom, prozorskom i žepačkom, nije bilo ni 1 % pismenih muslimanki. Najviše pismenih muslimanki bilo je u gradu Sarajevu (2 %). Mnogobrojni su razlozi tako lošega stanja: nedopuštanje muslimanskim djevojčicama da pohađaju osnovnu školu, nezainteresiranost roditelja, položaj muslimanske žene u društvu i dr. (Janković, 1913).

Autori priloga u *Gajretu* nastojali su dokučiti razloge toga lošeg stanja. Iz njihovih stavova može se primijetiti da su navedeni problemi i uzrok i posljedica teškoga stanja u kojem se tada nalazila odgojno-obrazovna praksa. Bilo da je riječ o lošim ekonomskim i društvenim uvjetima, nedostatku kvalitetnoga kadra ili negativnom odnosu stanovništva prema obrazovanju, čini se da je u to vrijeme odgojno-obrazovna praksa upala u svojevrstan začarani krug, gdje loše stanje prakse nije dopuštalo poboljšanje i napredak. Ipak, autori se ne zadržavaju samo na konstatiranju problema, nego daju i svoja viđenja kako riješiti tu situaciju. Upozoravaju na to da je potrebna žurna reforma, poboljšanje kvalitete i kvantitete nastavničkoga kadra, materijalnih uvjeta te povećanje broja tečajeva opismenjavanja i slično. Svoj doprinos daju i naglašavanjem važnosti odgoja i obrazovanja, utječući tako na stanje svijesti stanovništva o toj potrebi. Članak “Osvojimo škole” autora Husejina Hazima jedan je u nizu priloga koji govore o nedovoljnoj razvijenosti obrazovnoga sustava u Bosni i Hercegovini te nedovoljnoj obuhvaćenosti muslimanske djece osnovnim obrazovanjem. Na početku se kaže: “Mi muslimani u Bosni izgleda da još nijesmo shvatili važnost ustanove osnovnih škola, a čini se da ni oni odozgor, koji su pozvani, da narod upućuju na dobro i odvrćaju ga od zla, ne vrše svoje dužnosti kako bi trebalo, pa stoga i ne nastoje da to školsko pitanje već jednom riješe i kraju privede” (Hazim, 1924, 297).

Za razliku od većine članaka koji su se bavili ovom tematikom, članak “Osvojimo škole” odgovornima smatra i školske i svjetovne vlasti te traži od njih da preuzmu odgovornost. Autor posebnu pozornost posvećuje osnovnoškolskom obrazovanju. “Osnovne škole su prosvjetni zavodi u kojima dobivamo prve pojmove o svijetu, o svojoj okolini, o najnužnijim načelima društvenim, a i o postojanju ljudskoga roda, i svrsi života. Tu stečemo vještinu čitanja i pisanja, a s tim u vezi i sposobnost, da se možemo po volji dalje razvijati i usavršavati, neko više, neko manje, prema tome koliko je kome Bog života poklonio” (Hazim, 1924, 298).

U nastavku teksta autor raspravlja o tome zašto je tako malo djece islamske vjeroispovijesti obuhvaćeno osnovnoškolskim obrazovanjem. Jedan od glavnih razloga, tvrdi on, jest što roditelji i stariji vjeruju da se način obrazovanja u školama kosi s osnovnim načelima vjere. No autor smatra da to nikako nije slučaj, osobito u novom političkom uređenju, te iznosi da je obrazovanje u školama u potpunom skladu s

vjerskim principima. U završnici daje preporuke na koji bi se način škola mogla približiti narodnim masama. On rješenje vidi u angažmanu visokih vjerskih funkcionara koji uživaju puno povjerenje stanovništva (Hazim, 1924, 299).

Mnogi članci objavljeni u *Gajretu* bavili su se obiteljskim odgojem. Posebno se naglašavala važnost kvalitetnoga obiteljskog odgoja, značenje majke kao prve odgojiteljice, a u nekoliko se članaka govorilo i o učenju po modelu i njegove uloge u formiranju pravilnih i pozitivnih te izbjegavanju negativnih navika. Bilo je riječi i o cjelovitom pristupu odgoju, odnosno nužnosti obraćanja pozornosti na sva područja odgoja i obrazovanja (Badić, 1931).

Članak “Roditelji i djeca” napisao je učitelj iz Doboja Muhamed Hilmi Hodžić, koji posebno ističe ulogu roditelja u modeliranju ponašanja djeteta. On daje i praktičan savjet kako poboljšati kvalitetu odgoja i odnose djece i roditelja: “Po mom skromnom mišljenju ovako: dajmo dijete na nauke. Ali svakako, dajmo ga prije u mekteb, da se u vjeri utvrdi, da je upozna, ako ne u tančine, a u ono što je najvažnije. Poslije ga dajmo u školu. Tamo će naučiti kako se roditelji i stariji poštuju. Dajmo mu knjige u kojima će upoznati šta je božji, šta državni zakon, šta nalažu i šta zabranjuju. Neka čita djela starih i novih pisaca u kojima se o tom govori. Dajmo mu knjigu u kojoj piše uopće o ponašanju na nekom mjestu, pa kad to sve prouči, onda mu neće dati njegovo znanje, da bude ikom nepravedan-tiran, a kamo li roditeljima” (Hodžić, 1910, 16). Autor upozorava da djeca mnoge stvari nauče ugledajući se na roditelje te ističe da roditelji trebaju paziti kakav primjer daju svojoj djeci. Zanimljivo je stajalište autora da najgore primjere djeci daju pripadnici najnižega staleža, stoga preporučuje roditeljima da svojoj djeci onemogućie sastajanje s takvim ljudima koji će negativno utjecati na njih (Hodžić, 1910).

Članak učitelja Sulejmana Badića pod naslovom “Odgoj našeg djeteta u kući” tretira važnost obiteljskoga odgoja. Donosi informacije o presudnoj važnosti kvalitetnoga odgoja u prve tri godine djetetova života. Ističe se da obiteljski, odnosno kućni odgoj u tom periodu djetetova života ostavlja trajne posljedice na daljnji razvoj djeteta i na oblikovanje njegove cjelokupne ličnosti. Autor smatra da zbog neznanja ili čak nemara roditelji često zanemaruju tu činjenicu, pa čine velike pogreške u pristupu odgoju svojega djeteta, koje poslije nisu u stanju popraviti. “Pogodnosti u najvećoj mjeri za dobar uspjeh odgoja, dolaze baš u doba kućnog odgoja, koji je temelj svemu daljem odgoju. Tu je dobro tlo za dobar plod u rukama roditelja, koji bi trebali da posiju dobro i zdravo sjeme na mladu dušu svoga čeda. Ali nažalost u većini slučajeva nije tako” (Badić, 1929, 304). Razloge lošega ili nekvalitetnoga odgoja autor vidi u tome što roditelji ne posvećuju dovoljno pažnje djeci i u pogrešnom postupanju s djecom. Navodi primjere poticanja male djece na psovke ili kada im se daju alkohol i cigarete jer roditelji takve postupke smatraju zabavnima. Zbog toga autor apelira na roditelje da odgoju pristupe ozbiljnije i promišljenije jer “ne mogu očekivati od škole da ispravlja greške koje oni u kućnom odgoju počine” (Badić, 1929, 304).

3. Obrazovanje žena

Česta tema članaka objavljenih u *Gajretu*, osobito prije Prvoga svjetskog rata, bilo je upravo obrazovanje žena te njihova uloga majki kojima je i samima bilo potrebno kvalitetno obrazovanje i odgoj. U člancima su pored stavova da su ženama odgoj i obrazovanje potrebni samo radi odgoja i obrazovanja djece, a ne osobnoga napretka, objavljavani i oni koji su zastupali drugačiji pristup odgoju i obrazovanju kao i položaju žena u društvu. U prilog tome govori članak “O emancipaciji muslimanske žene” autorice Olge de Lebedeff, poznate ruske spisateljice toga vremena. To je jedan od prvih tekstova objavljenih u *Gajretu* koji tretira pitanje obrazovanja žena u Bosni i Hercegovini na drugačiji način. Budući da ga je napisala žena, i to strana autorica, zanimljiva je činjenica da mu je *Gajret* ustupio uistinu velik prostor. Članak je u nastavcima objavljen u tri broja.

Budući da je taj tekst, kako najavljuje prevoditelj, donosio donekle kontroverzne stavove za to vrijeme, napomenu prevoditelja donosimo u cijelosti: “Danas, kad se i u nas počelo življe po novinama pisati o ovome, za nas nadasve važnom pitanju, mislimo da će svaka radnja, svaka misao, pa i najmanji prilog dobro doći. Radi toga smo i preveli sa francuskoga ovu ‘krasnu i dragocjenu studiju’, kako je zove dr. Abdullah Dževdet u svom listu ‘Idjtihad’ (Libra Examen), u kojem je i izašla u broju od aprila 1906. Studiju je napisala odlična ruska spisateljica i poznavateljica turskog, arapskog i perzijskog jezika, ggja. Olga de Lebedeff. Iza ggje. Dore d' Istria, koja je pisala o osmanlijskom pjesništvu, ggja. O. De Lebedeff je jedina orientalistkinja, koja je nama poznata. Studija je napisana pet godina prije nego je štampana u ‘Idjtihadu’, te je do tada ggja. Lebedeff mnogu svoju misao u tom pogledu ostvarila. God. 1910. je osnovala ‘Društvo za proučavanje Istoka’, u kojem je sama počasna predsjednica, a stoji pod protektoratom ruskog cara i carice. U studiji se nalaze i takovih mjesta, kojima će mnogi možda imati koješta prigovoriti, ali mi ipak ništa nijesmo htjeli ispuštati, nego smo sve preveli, znajući, da je ne prevodimo za djecu, nego za one, koji će pojmiti, kako je teško o ovome pisati i da je autorica inovjerka, da bar neke njene navode, uza sve poznavanje i ljubav, kojom je studija pisana, ipak treba s nekom rezervom uzimati. Svi eventualni prigovori mogu se dakako samo na autoricu studije odnositi, a nipošto na njena prevodioca” (Lebedeff, 1911, 69).

Prevoditelj je izvjesni Fehim Nedžati, koji se već na početku ogradio od svih mogućih pritužbi. U samom tekstu autorica Olga de Lebedeff govori najprije o situaciji u kojoj su muslimanske žene onoga vremena. Ona smatra da su muslimanske žene zapele u stanju koje graniči s ropstvom i zahtijeva njihovo oslobođanje. Iznosi da uzrok nije sama vjera islam, a to podupire i primjerima poznatih i priznatih muslimanskih žena iz prošlih vremena. Zapravo smatra da je pravi uzrok takva stanja pogrešna interpretacija islamskih zapovijedi i načela (Lebedeff, 1911).

Nastavak teksta objavljen je u šestom broju *Gajreta*. U njemu autorica nastavlja s nabranjem primjera muslimanskih žena koje su bile ne samo visoko obrazovane i učene nego su mnoge od njih vladale i cijelim državama islamskoga svijeta: “Tako je dakle islamska žena uživala potpunu slobodu: odgojena je bila kao i muškarci,

zauzimala je najviša mjesta u društvu i igrala je vrlo važnu ulogu, ne samo u porodici, gdje joj je bio povjeren odgoj djece, nego i u politici, znanosti i umjetnosti. Neograničeno je mogla napredovati u umnoj kulturi i društvenoj slobodi: Islam je nije u tome ni najmanje priječio!” (Lebedeff, 1911, 85).

Autorica dalje objašnjava koji su razlozi doveli do promjene u odnosu prema ženama u islamskim zemljama. Prije svega su to politički razlozi, vjerske i prijestolne borbe, ratovi i građanska previranja. Zbog tih razloga, kao i onih više osobne prirode, počelo se, po mišljenju autorice, pogrešno tumačiti ulogu i slobode žene u islamu. Međutim, pod utjecajem zapadnih zemalja, a prije svega Francuske, dolazi ponovo do promjena. U islamskim zemljama osnivaju se ženske škole i njihovo obrazovanje dovodi se na viši stupanj. Obrazovane žene počinju tada sve više cijeniti svoju slobodu i zahtijevati ravnopravnost. Autorica zatim spominje zakone koji su tu ravnopravnost donekle i proveli u praksi (Lebedeff, 1911).

U nastavku članka “O emancipaciji muslimanske žene” objavljenom u idućem broju *Gajreta* govori se o sredstvima za intelektualno podizanje muslimanske žene, što u ovom slučaju autorica poistovjećuje s emancipacijom. Osnovno sredstvo toga procesa jesu listovi i časopisi, najprije oni koje uređuju same žene, spisateljice i pjesnikinje. “Oni nastoje izbrisati sve one zastarjele običaje, pod izlikom kojih islamsku ženu drže pod tutorstvom, i izvojštiti joj onaj položaj, koji je nekada u civilizovanom Islamu imala. Spomenimo još, da je u zadnje vrijeme više muslimanskih pisaca, koji uživaju veliki ugled u svojoj domovini, pisalo i nekoliko djela u prilog emancipacije žene. Nadajmo se, da će svojim ugledom pridobiti za se mišljenje većine svojih suvjernika” (Lebedeff, 1911, 104).

Autorica smatra da je i zapadni svijet dužan doprinijeti procesu emancipacije muslimanskih žena i poziva da se u tu svrhu osnuje što je više moguće društava orijentalista koja će pomoći u spoznavanju intelektualnih i moralnih potreba istočnih naroda te odbaciti svaki osjećaj nacionalnoga i vjerskoga neprijateljstva.

4. Zaključak

Mnogobrojni autori isticali su važnost opismenjavanja te pravilna i sveobuhvatna odgoja djece time što su roditelje upozoravali na pogrešne pristupe u odgoju te na jasan način, vrlo često koristeći primjere iz svakodnevnoga života, objašnjavali koja su glavna načela kojih se treba pridržavati u obiteljskom odgoju. Tekstovi koji su se bavili odgojem i obrazovanjem žena zagovarali su jednakost i ravnopravnost u obrazovanju, a iznesenim stavovima doprinosili su mijenjaju nepovoljnih prilika u kojima su bile žene u Bosni i Hercegovini u tom periodu i prakse u kojoj se smatralo da ženama obrazovanje nije potrebno. Iako se u većini slučajeva naglasak stavljao na korist koju obitelj može imati od obrazovanja ženske djece, ipak je presudna činjenica da je *Gajret* svojim člancima doprinio popularizaciji stava da obrazovanje treba biti jednako za sve, kako muškarce tako i žene.

Sljedeći segment iz kojega možemo zaključiti da je list *Gajret* uistinu mnogo doprinosa mijenjanju nepovoljnoga stanja u odgojno-obrazovnoj praksi jesu članci koji govore o zdravstvenom odgoju. Liječnici i pedagoški radnici koji su objavljivali takve tekstove razmatrali su raznovrsna pitanja zdravstvenoga odgoja, brige o higijeni i zdravlju djece, zaštiti od zaraznih bolesti, pravilnoj prehrani i slično. Raznolikost tema, kompetentnost i stručnost autora, donošenje najnovijih saznanja te detaljno i jednostavno opisivanje problema učinilo je da objavljeni tekstovi budu prihvatljiviji za čitatelje svih slojeva i razina obrazovanja, kako je uredništvo lista često i navodilo.

IZVORI I LITERATURA

1. Arhivska građa i materijal Arhiva Bosne i Hercegovine: Komplet časopisa *Gajret* (1907. – 1941.); Kalendar časopisa *Gajret* (1939. – 1941.).
2. Badić, S. (1929). Odgoj našeg djeteta u kući. *Gajret*, br. 14.
3. Badić, S. (1931). Primjer u odgoju. *Gajret*, br. 3.
4. Bahšiljarević, O. (1928). Problem zaštite naše djece. *Gajret*.
5. Bečović, U. (2007). *Gajret u Pljevljima*. Podgorica: Almanah.
6. Bevanda, M. (2001). *Pedagoška misao u Bosni i Hercegovini 1918-1941*. Zenica: Dom štampe.
7. Bubić, Š. (1935). Kako da rasporedimo školski rad djece kod kuće. *Gajret*, br. 4.
8. Cohen, L. i sur. (2007). *Metode istraživanja u obrazovanju*. Zagreb: Naklada Slap.
9. E. M. (1924). Naše čitaonice u provinciji. *Gajret*, br. 19, str. 268-269.
10. Elezović, H. (1911). Naš rad na prosvjećivanju masa. *Gajret*, br. 8, str. 118-119.
11. Gačić, M. (2001). *Pisanje i objavljivanje znanstvenih i stručnih radova*. Zagreb: Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija.
12. Halmi, A. (2005). *Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
13. Hamdi, M. (1910). Evolucija našeg ženskinja. *Gajret*, br. 7-8.
14. Havelka, M. (1994). *Zdravstvena psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.
15. Hazim, H. (1924). Osvojimo škole. *Gajret*, br. 21.
16. Hodžić, M. H. (1910). Roditelji i djeca. *Gajret*, br. 1.
17. Imamović, E. (1998). *Bosna i Hercegovina od najdavnijih vremena do II svjetskog rata*. Sarajevo: Bosanski kulturni centar.
18. Janković, S. (1913). Nepismenost u Bosni i Hercegovini. *Gajret*, br. 3-4.
19. Kemura, I. (1986). *Uloga Gajreta u društvenom životu Muslimana*. Sarajevo: Veselin Masleša.
20. Lebedeff, O. (1911). O emancipaciji muslimanske žene. *Gajret*, br. 5.
21. Uredništvo. (1912). Apel na sve muslimane gjake iz Bosne i Hercegovine. *Gajret*, br. 5-6, str. 82-84.

Dženeta Kadić, Sanski Most

CONTRIBUTION OF THE *GAJRET* MAGAZINE TO THE EDUCATIONAL PRACTICES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The Muslim culture & education society Gajret was established in 1903 in Sarajevo. The Society originally intended to help Muslim students. Later on, its activities expanded – they established libraries and reading rooms, organized literacy courses and popular lectures, and established student dormitories and canteens. All these activities aimed to improve the cultural and educational position of Muslim citizens. The Society's important activities also included the starting of a journal, that is, the eponymous Gajret magazine. The Society used this journal to instruct and teach readers in anything they needed to survive and progress, and diverted them from anything that may be harmful to them. Among other topics presented in the magazine, the Society provided different advice on how to raise children, how to take care of the family, which medicines to use in case of different diseases, etc. This paper will in particular focus on the educational matters addressed in the magazine, which was published between 1907 and the beginning of World War 2.

Key words: Gajret (magazine)
upbringing and education, literacy programs, Muslims, students,
female emancipation, Bosnia and Herzegovina, 1907-1941